

Леся Володимирівна Горбань,
кандидатка педагогічних наук,
старша наукова співробітниця,
Інститут обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-3111-1964>

УДК 376-056.45

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-4\(91\)-40-44](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2023-4(91)-40-44)

СОЦІАЛЬНА ОБДАРОВАНІСТЬ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК НАУКОВА ТА СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Анотація.

Статтю присвячено вивченню проблеми соціальної обдарованості серед учнівської молоді, визначено її наукову та соціальну значущість. Описано важливі аспекти цієї проблеми, проаналізовано наукові підходи та соціокультурні чинники, які впливають на розвиток соціально обдарованих учнів.

Головні аспекти цієї проблеми охоплюють: визначення та ідентифікацію соціально обдарованих учнів; унікальні освітні можливості та виклики, з якими можуть зіткнутися соціально обдаровані учні; сприятливе соціальне середовище як вагомий фактор розвитку соціально обдарованих учнів; рівний доступ до ресурсів, які сприяють розвитку соціальної обдарованості, допомагають розвивати їхню обдарованість; міждисциплінарний підхід у розв'язанні проблеми соціальної обдарованості.

У статті також акцентовано на можливостях виявлення та розвитку соціально обдарованих індивідів у системі освіти та суспільстві загалом. Для розв'язання цієї проблеми важливо вдосконалювати освітні практики, розробляти програми для обдарованих учнів, покращувати підготовку вчителів і забезпечувати адекватні ресурси для розвитку обдарованих дітей у всіх соціальних групах.

Зроблені висновки та рекомендації можуть стати важливим внеском у розвиток ефективних стратегій відповіді на досліджувану проблему в сучасному освітньому контексті.

Ключові слова: соціальна обдарованість; учнівська молодь; наукова значущість; соціокультурні чинники; розвиток особистості; виявлення та розвиток обдарованих учнів; сучасний освітній контекст.

Проблема соціальної обдарованості учнівської молоді визначається науковою і соціальною значущістю. По-перше, соціальна обдарованість як особистісна властивість, що дає змогу обдарованим особистостям зберігати ціннісну автономність і спрямованість на саморозвиток та самореалізацію, спеціально не вивчалася в психології. По-друге, політичні, економічні й соціальні реалії сьогодення потребують формування плеяди лідерів і соціально активних громадян, зокрема серед тих, хто перебуває в складних життєвих ситуаціях, спричинених російсько-українською війною, що трагічно змінила життя мільйонів українців.

На сьогодні прослідковується суперечність, з одного боку, між потребою нашої держави в соціально обдарованих та ініціативних особистостях, які будуть відстоювати національні інтереси, реалізовувати європейський вибір з урахуванням умов воєнного стану та післявоєнного відновлення країни, а з іншого – відсутністю на державному, регіональному рівнях і рівні закладу освіти ці-

лісної системи пошуку, психолого-педагогічного моніторингу, соціально-педагогічного супроводу обдарованих особистостей і створення умов для їхньої самореалізації.

Для розв'язання цієї проблеми важливо розробляти та впроваджувати ефективні стратегії виявлення, підтримки та розвитку соціально обдарованих учнів. Зокрема, важливим є створення спеціалізованих програм, підтримка вчителів у роботі з обдарованою учнівською молоддю, забезпечення доступу до відповідних ресурсів і розвиток індивідуалізованих навчальних планів. Окрім того, важливо формувати позитивне ставлення до обдарованості в суспільстві та враховувати потреби цієї групи дітей у різних сферах їхнього життя.

Наукові підходи до вивчення проблеми соціальної обдарованості учнівської молоді можуть включати психологічні, соціологічні та педагогічні дослідження. Насамперед важливо зосередити увагу на особистісних характеристиках об-

дарованих особистостей, їхнє сімейне виховання, освітнє середовище та культурні фактори, що впливають на соціальну обдарованість.

Важливо розтлумачити сутність поняття «соціальна обдарованість», виокремити особливості педагогічного супроводу соціально обдарованої учнівської молоді в умовах воєнного стану.

Науковий інтерес до дослідження соціальної обдарованості учнівської молоді викликаний тим, що соціальна обдарованість напряду чи опосередковано вплетає в інші види обдарованості. Соціальна обдарованість є самодостатнім явищем, що має власне феноменологічне поле. Причому на сьогоднішній момент, в умовах цивілізаційних викликів, пов'язаних з активізацією соціальних технологій, знеціненням людського життя, запуском механізмів дегуманізації, існує явний дефіцит аналізу соціальної обдарованості як самостійного виду обдарованості у вітчизняних і закордонних дослідженнях.

Аналіз літературних джерел свідчить про високу оцінку дослідниками особистості з ознаками соціальної обдарованості, яка трактується як: певний ідеал суспільства, кінцева мета розвитку людства (Е. Фромм); зріла особистість, яка протягом усього життя перебуває в безперервному процесі становлення (самореалізації) (Г. Олпорт); «соціометричний принцип» (Я. Морено); національна та політична еліта (Д. Донцов, В. Липинський) тощо. Проблематика соціальної (лідерської) обдарованості в працях Дж. Ю. Айзенка, Е. де Боно, Дж. Равена, Дж. Рензулі, Р. Дж. Стернберга, А. Танненбаума, Ф. Вільямса, К. Ключе, К. Хеллера та ін. має загальний підхід до змісту лідерської обдарованості: високий рівень інтелекту; рішучість, вміння приймати рішення та готовність взяти на себе відповідальність; уміння ставити мету і досягати її; уміння долати тимчасові проблеми; висока самооцінка. Психологія соціальної обдарованості полягає в потенціалі особистості як її виняткової здатності встановлювати зрілі, конструктивні відносини з іншими людьми.

Дослідник соціальної обдарованості підлітків Р. Джарекі стверджує: «неможливо переоцінити важливий внесок, який може зробити соціально обдарований підліток, особливо у сфері міжособистісної взаємодії. Молода людина, яка володіє високими здібностями міжособистісних взаємин виступає каталізатором серед своїх побратимів. Наприклад, така особистість може допомогти групі об'єднати свої зусилля для досягнення спільної мети шляхом формування нових психологічних каналів спілкування, які допомагають групі формувати більш реалістичне та співчутливе сприйняття один одного. Або ж шляхом поєднання доброго гумору та м'якого акценту на етичних проблемах може стимулювати своїх однолітків до позитивно продуктивного типу поведінки» [7].

Поведінковий вибір соціально обдарованих школярів характеризується стабільною турботою про інтереси всього класу. Це розширює соціальну ідентичність усіх учасників взаємодії, зокрема й однокласників, у яких виявлено індивідуалістичну когнітивну орієнтацію. Отже, характер поведінкового вибору соціально обдарованої групи школярів стає ресурсом соціального розвитку класу загалом. Соціальна обдарованість насправді є життєво важливим і часто недооціненим людським ресурсом.

У концепції трьох кілець обдарованості (інтелект, творчість, мотивація) з прикладу її розвитку в усіх галузях людської діяльності акцентують на необхідності підтримки та зміцнення творчого потенціалу і дослідницького мислення [8]. Творче та дослідницьке мислення для обдарованих особистостей забезпечують педагогічні умови проектної освіти, зорієнтовані на здобуття інтегральної компетентності на засадах STEAM-підходу (science, technology, engineering, **art/all other disciplines and mathematics**).

Розкриваючи суть обдарованості як природного явища, Дж. Рензулі особливу увагу зосередив на питанні важливості соціально-педагогічної роботи з розвитку обдарованості. Поняття «обдарованість» було змінено автором на «потенціал», що засвідчує універсальність цієї моделі для розробки системи підтримки обдарованих і «звичайних» дітей [1].

Варто зауважити, що для становища, у якому опинилася частина соціально обдарованих учні відповідним є поняття «складна життєва ситуація». У процесі розвитку здібностей у соціально обдарованих особистостей формуються специфічні особистісні цінності, з якими пов'язується особистісна ідентичність і життєва самореалізація. Аналіз літературних джерел свідчить, що обдаровані учні, які не мають можливості розвивати свої здібності мають ситуаційно-ціннісну регуляцію та налаштовані на адаптацію до ситуації шляхом асиміляції релевантних їй цінностей оточення [2–4].

Педагогічний супровід обдарованої учнівської молоді, що опинились у складних життєвих обставинах, спричинених російсько-українською війною – це підготовка дітей до активного конструктивного перетворення соціокультурного простору. Педагогічний супровід обдарованих учнів полягає не в тому, щоб змусити особу робити так, як потрібно, а в тому, щоб навчити її самостійно діяти без примусу на основі розумного осмислення. Зробити це можна лише шляхом ґрунтовного розуміння індивідуальних особливостей соціально обдарованої учнівської молоді.

Якщо обдарована особистість перебуває в сприятливих умовах, має можливість для подальшого розвитку саме тих здібностей, які складають сутність її обдарованості, то вона має визначені

життєві цілі та плани їх досягнення [5; 6]. Водночас складна життєва ситуація для обдарованих учнів потребує швидкої адаптації до нових, часто нестабільних умов життєдіяльності, що ставить їх перед необхідністю переосмислення своїх життєвих пріоритетів і переоцінки особистісних цінностей, зумовлюючи, таким чином, кризу особистісної ідентичності. Сучасні дослідники переконують, що проблеми обдарованої учнівської молоді, які опинились у складних життєвих обставинах, спричинених російсько-українською війною, заострюються ще й тим, що вони перебувають у постійній взаємодії з контактним оточенням, яке здебільшого не спрямоване на розвиток екстраординарних здібностей і має інші ціннісні пріоритети. Українські дослідники О. Л. Музика, О. О. Музика та Н. О. Никончук дійшли висновку, що назріла проблема налагодження ціннісної взаємодії між обдарованими особистостями, які мають можливості для розвитку своїх здібностей, і особистостями, які таких можливостей не мають. Таким чином, її варто розв'язувати так, щоб перші могли зберегти свою ціннісну автономність і спрямованість на розвиток обдарованості, а другі – збагатити свою ціннісну свідомість і сконцентруватися на розвитку власних адаптаційних ресурсів. Розвиток асертивності обдарованої молоді, на думку науковців, є ефективним способом вирішення цих завдань [2].

Дослідники соціальної (лідерської) обдарованості виділяють такі соціальні стимули, як співробітництво та спілкування, які корелюють із допитливістю, відданими стилям навчання і самовираження, саморегуляцією, плануванням, задоволенням від навчання. Такий підхід безперечно стосується соціальних аспектів обдарованості, оскільки передбачає розширення вкладу обдарованої молоді у збереження ресурсів планети для майбутніх поколінь за рахунок економічного, наукового, соціального та культурного капіталу.

Поняття соціального капіталу є одним із базових у сучасних закордонних концепціях обдарованості [9; 12]. Соціальний капітал є результатом розвитку соціального інтелекту обдарованих, людей із високим рівнем лідерства в усіх сферах життя. Соціальний капітал характеризується найширшою просоціальною спрямованістю, що виявляється в задоволенні групових потреб і спільнот загалом [10–12]. Усвідомлення цього дає змогу розвинути обдарованість у таких якостях, як: оптимізм, сміливість, поєднання натхнення і дисципліни, чутливість до моральних сторін життя людини; активізувати фізичну та розумову енергію, розширити міжособистісну, політичну, екологічну, етичну сфери життя таким чином, щоб людські проблеми і загальне благо були вищими за матеріальну вигоду.

Таким чином, у традиції дослідження соціальних аспектів обдарованості виділяється окремий

її конструкт – соціальна обдарованість. Його значення полягає в особливому унікальному вкладі людей, які використовували свої таланти, щоб зробити світ кращим. Соціальна обдарованість є самостійним виразом обдарованості, увага до якого, на думку дослідників, донедавна була недостатньою через надмірний акцент на когнітивних аспектах [13; 14].

Сучасним напрямом вивчення соціальної обдарованості є її зв'язок з емоційним інтелектом. Емоційний інтелект дає людині змогу ідентифікувати власні емоції, адекватно їх висловлювати і справлятися з ними, розпізнавати емоції іншого і відповідно до цього будувати свою поведінку.

Соціальна обдарованість виявляє себе у сфері лідерства та комунікації в усіх соціальних групах і сферах (родина, ділові відносини в політиці, ділові відносини в колективах), а також є спеціальним видом обдарованості. Це дає змогу поширити системний погляд на соціальну обдарованість, виділяючи мотиваційну та інструментальну сторони її вираження, кількісний та якісний плани аналізу її змісту. Якісні показники соціальної обдарованості проявляються в різних видах діяльності як особливостях психічних можливостей особистості, кількісні – ступеня їх прояву.

Результатом екстраполяції ознак обдарованості на соціальну обдарованість стає виділення таких критеріїв її прояву: вид діяльності, ступінь сформованості, форма та масштаб проявів, вікові особливості розвитку.

Соціальна обдарованість змістовно виявляється в синтезі комунікативної та духовно-ціннісної видів діяльності: лідерська і атрактивна обдарованість. Іншою не менш важливою формою прояву соціальної обдарованості стає діяльність служіння людям, пов'язана зі створенням нових духовних цінностей. Системний підхід задає напрями дослідження феноменології соціальної обдарованості в усій її багатоаспектності, дослідження механізмів її формування та розвитку.

Соціальна обдарованість серед учнівської молоді може мати значний вплив на розвиток суспільства загалом. Вона охоплює різні аспекти, з-поміж яких: лідерство, емпатія, комунікативні навички, громадська участь тощо.

Вивчення цієї проблеми може бути корисним для в освіті, допомагаючи вчителям та освітнім працівникам краще розуміти та підтримувати соціально обдарованих учнів. Воно також може сприяти розробленню програм, які спрямовані на підтримку цих учнів.

Використані літературні джерела

1. Антонова О. Обдарованість: сутність, структура, перспективи розвитку / О. Антонова // Актуальні проблеми психології. Проблеми психології обдарованості: зб. наук. пр. – Т. 6. – Вип. 3. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 48–51.

2. Музика О. О. Розвиток асертивності обдарованих студентів у складних життєвих ситуаціях / О. О. Музика, О. Л. Музика та Н. О. Никончук // *Modern systems of science and education in the USA, EU and other countries – 2023* (16–01). – С. 139–144.

3. Демченко О. Експлікація феномену соціальної обдарованості в контексті психолого-педагогічних досліджень / О. Демченко // *Людинознавчі студії*. – 2015. – Вип. 31. – С. 134–145. (Серія: Педагогіка).

4. Власова О. І. Психологічна структура та чинники розвитку соціальних здібностей: автореф. дис. ... д-ра псих. наук : 19.00.07 / О. І. Власова. – Київ, 2006. – 43 с.

5. Музика О. Л. Ціннісна детермінація становлення обдарованої особистості: монографія / О. Л. Музика, І. М. Біла, Д. К. Корольов та ін.; за ред. О. Л. Музики. – Київ : Слово, 2017. – 220 с.

6. Музика О. Л. Development of e-platform for psychological online testing of gifted senior pupils and students / О. Л. Музика, О. О. Музика, & Y. O. Osnadchuk // *Information Technologies and Learning Tools*. – 2022. – No. 89(3). – P. 162–177. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v89i3.4700>.

7. Jarecky R. K. Identification of the Socially Gifted / R. K. Jarecky // *Exceptional Children*. – 1959. – No. 25 (9). – P. 415–419. DOI: <https://doi.org/10.1177/001440295902500905>.

8. Renzulli J. S. The tree-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity / J. S. Renzulli; R. I. Sternberg, J. E. Davidson (eds.) // *Conceptions of giftedness*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – P. 53–92.

9. Sternberg R. J. A triarchic theory of intellectual giftedness / R. J. Sternberg // *Conceptions of giftedness*. – 1986. – P. 223–243.

10. Sternberg R. J. WIC S: A model of giftedness in leadership / R. J. Sternberg // *Roeper Review*. – 2005. – Vol. 28. – No. 1. – P. 37–44.

11. Tannenbaum A. J. Giftedness: A psychological approach / A. J. Tannenbaum; R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Ed.) // *Conceptions of giftedness*. – 1986. – P. 21–52.

12. Adler P. S. Social capital: Prospects for a new concept / P. S. Adler, & S. W. Kwon // *The Academy of Management Review*. – 2002. – Vol. 27 (1). – P. 17–40.

13. Kirby E. H. Youth volunteering in the states: 2002 to 2009 / E. H. Kirby, K. Kawashima-Ginsberg, S. Godsay // *Published by the Center for Information & Research on Civic Learning and Engagement*. – 2011.

14. Konrath S. H. Changes in dispositional empathy in American college students over time: A meta-analysis / S. H. Konrath, E. H. O'Brien, C. Hsing // *Personality and Social Psychology Review*. – 2011. – Vol. 15. – No. 2. – P. 180–198.

References

1. Antonova, O. (2008). *Obdarovanist: sutnist, struktura, perspektyvy rozvytku* [Giftedness: essence, structure, development prospects]. *Aktualni problemy*

psykholohii. Problemy psykholohii obdarovanosti – Actual problems of psychology. Problems of the psychology of giftedness. 6 (3). P. 48–51. [in Ukrainian].

2. Muzyka, O. O., Muzyka, O. L., & Nykonchuk, N. O. (2023). Rozvytok asertyvnosti obdarovanykh studentiv u skladnykh zhyttievnykh sytuatsiiakh [Development of assertiveness of gifted students in difficult life situations]. *Modern systems of science and education in the USA, EU and other countries*. P. 139–144. [in Ukrainian].

3. Demchenko, O. (2015). Eksplikatsiia fenomenu sotsialnoi obdarovanosti v konteksti psykholohopedahohichnykh doslidzhen [Explanation of the phenomenon of social giftedness in the context of psychological and pedagogical research]. *Liudynoznavchi studii – Humanities studies*. 31. P. 134–145. [in Ukrainian].

4. Vlasova, O. I. (2006). *Psykholohichna struktura ta chynnyky rozvytku sotsialnykh zdbnosteï* [Psychological structure and factors of development of social abilities]. *Doctor's Thesis*. Kyiv, 43 p. [in Ukrainian].

5. Muzyka, O. L., Bila, I. M., & Korolov, D. K. (2017). Tsinnisna determinatsiia stanovlennia obdarovanoi osobystosti [Valuable determination of the formation of a gifted personality]. Kyiv, 220 p. [in Ukrainian].

6. Muzyka, O. L., Muzyka, O. O., & Osnadchuk, Y. O. (2022). Development of e-platform for psychological online testing of gifted senior pupils and students. *Information Technologies and Learning Tools*. 89 (3). P. 162–177. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v89i3.4700>.

7. Jarecky, R. K. (1959). Identification of the Socially Gifted. *Exceptional Children*. 25(9). P. 415–419. DOI: <https://doi.org/10.1177/001440295902500905>.

8. Renzulli, J. S. (1986). The tree-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. *Conceptions of giftedness*. Cambridge: Cambridge University Press, P. 53–92.

9. Sternberg, R. J. (1986). A triarchic theory of intellectual giftedness. *Conceptions of giftedness*. P. 223–243.

10. Sternberg, R. J. (2005). WIC S: A model of giftedness in leadership. *Roeper Review*. 28 (1). P. 37–44.

11. Tannenbaum, A. J. (1986). Giftedness: A psychological approach. *Conceptions of giftedness*. P. 21–52.

12. Adler, P. S., & Kwon, S. W. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *The Academy of Management Review*. 27 (1). P. 17–40.

13. Kirby, E. H., Kawashima-Ginsberg, K., & Godsay, S. (2011). Youth volunteering in the states: 2002 to 2009. *Published by the Center for Information & Research on Civic Learning and Engagement*.

14. Konrath, S. H., Obrien, E. H., Hsing, C. (2011). Changes in dispositional empathy in American college students over time: A meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review*. 15 (2). P. 180–198.

Horban Lesia, PhD in Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Institute of Gifted Child of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

SOCIAL TALENTEDNESS OF STUDENT YOUTH AS A SCIENTIFIC AND SOCIAL PROBLEM

Summary.

The article is devoted to the study of the problem of social giftedness among schoolchildren, determines its scientific and social significance. The author considers important aspects of this problem, analyzing scientific approaches and socio-cultural factors that affect the development of socially gifted students.

The main aspects of this problem include: definition and identification of socially gifted students; unique educational opportunities and challenges that gifted students may face; a favorable social environment as a significant factor in the development of socially gifted students; equal access to resources that contribute to the development of social giftedness, help to develop their

giftedness; an interdisciplinary approach in solving the problem of social giftedness.

The article also emphasizes the possibilities of identifying and developing socially gifted individuals in the education system and society in general. To solve this problem, it is important to improve educational practices, develop programs for gifted students, improve teacher training, and provide adequate resources for the development of gifted children in all social groups.

The conclusions and recommendations made can be an important contribution to the development of effective strategies for responding to this problem in the modern educational context.

Keywords: social giftedness; student youth; scientific significance; sociocultural factors; personality development; identification and development of gifted students; modern educational context.

Стаття надійшла до редакції 1 грудня 2023 року

